

*Богущ Л.Г.,
к.е.н., старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу соціальної інфраструктури,
Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М.В. Птухи НАН України*

СОЦІАЛЬНІ ПОТРЕБИ В УМОВАХ ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІКИ: ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ, РОЗВИТКУ

Анотація. У статті запропоновано вдосконалену трактовку терміна «соціальні потреби», обґрунтовано їх структуру, виявлено закономірності та чинники формування, розвитку і реалізації в процесі еволюції техніко-технологічної бази виробництва та зміни технологічних укладів економіки. Визначено пріоритетні напрями державної політики у сфері оптимізації середовища життєдіяльності, здатного забезпечити належне відтворення та стимулювати продуктивну реалізацію людського та інших складових соціально-гуманітарного потенціалу України.

Ключові слова: соціальні потреби, держава добробуту, макросоціальна система, соціальна політика, перехідна економіка, капіталізація соціально-гуманітарного потенціалу.

Постановка проблеми. Перманентним провідним чинником та індикатором суспільно-економічного розвитку, зокрема в аспекті обґрунтування й удосконалення організаційно-економічного механізму соціального забезпечення і захисту населення, є соціальні потреби в їх індивідуальному, колективному, територіальному та загальносуспільному вимірах. Спектр соціальних потреб та механізми їх задоволення еволюціонували з розвитком людської спільноти від популяції, об'єднаної на родинній основі, до соціуму, що сформувався і розвивається завдяки синергії природних, емоційних, мовно-комунікаційних, духовно-містичних, діяльнісних та правових взаємодій індивідів, їх функціональних і територіальних угруповань. Критично важливим рушієм процесу визнання суспільством та реалізації соціальних потреб в окремі конкретно-історичні періоди слід визнати еволюцію техніко-технологічної бази виробництва та зміни технологічних укладів економіки, що послідовно підвищили роль людського потенціалу до основної продуктивної сили суспільного відтворення в умовах нео- та постіндустріальних економік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальні потреби індивіда та сукупності людських спільнот в соціумі, їх походження, механізми розвитку і задоволення є предметом всебічного дослідження системи суспільно-економічних наук в широкому спектрі соціально-антропологічного, соціологічного, соціально-економічного, економіко-інституційного, політологічного й культурологічного підходів. Найбільш комплексно ця проблематика розглядається в працях, де:

- обґрунтовуються підходи до класифікації спектру потреб індивіда в соціумі [1–4];
- досліджуються фактори формування, еволюції та легітимізації особистих та колективних соціальних потреб [5–10];
- вивчаються проблеми, розробляються механізми відтворення середовища життєдіяльності, оптимального (з огляду на

наявну техніко-технологічну базу економіки, чинні стандарти і гарантії соціального забезпечення) для реалізації актуальних загальносуспільних та суспільно необхідних потреб [11–15];

– визначаються підходи до підвищення ефективності формування і капіталізації спектру складових соціально-гуманітарного потенціалу як суспільного феномена, що, виступаючи нині провідним ресурсом суспільного відтворення, інтегрує кількісно-якісні параметри розвитку і задоволення спектру потреб індивідів, функціональних і територіальних спільнот певної країни [16–19].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Прагнути зміцнення конкурентних позицій на світовій арені, Україна пов'язує очікування щодо усталення процесів зростання власної неоіндустріальної перехідної економіки зі швидким розвитком її інвестиційно привабливих наукоємних та обслуговуючих секторів, а отже, з підвищенням ефективності капіталізації спектру складових людського і загалом соціально-гуманітарного потенціалу. Досягнення цієї мети ґрунтується на вдосконаленні соціальної політики в напрямі належної інституціалізації закономірностей і механізмів задоволення спектру суспільних (загальносуспільних й суспільно необхідних), а також приватних потреб населення.

Мета статті. З огляду на висвітлену у фахових працях актуальність категорії соціальних потреб для проблематики сталого зростання неоіндустріального суспільства з перехідною економікою мета статті полягає у визначенні терміна «соціальні потреби», вивченні їх структури, закономірностей і чинників формування, розвитку та реалізації, а також в обґрунтуванні пріоритетів інституціалізації відповідної методології в поточній соціально-економічній політиці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальні потреби окремого індивіда та населення країни в сучасному світі є дуальною похідною їх біологічних та суспільно генерованих складових, зокрема зазначених вище умов і факторів становлення та розвитку людських популяцій та соціумів державних і наддержавних адміністративних утворень. Вони ґрунтуються передусім на вихідних (первинних) біологічних потребах людської істоти, що з формуванням і змінами міжособистісних, сімейних, колективних та власне суспільних стосунків і відносин індивідів, соціальних груп і верств еволюціонують у спектр похідних (квазі)потреб, які визначаються індивідуалістично вмотивованою та суспільно зумовленою складовими поведінки суб'єктів соціуму. При цьому певної трансформації, зумовленої нормами поведінки та особливостями взаємодій у спільноті, впливом решти культурно-ідеологічних чинників, що продовжують активно розвиватися, зазнають зміст та механізми задоволення власне природних потреб індивіда, значну частину

яких (за винятком суто фізіологічних), згідно із суспільно-економічним підходом, доцільно класифікувати як блок первинних біосоціальних потреб, пов'язаних з матеріально-побутовим забезпеченням, досягненням та підтриманням безпеки життя і середовища життєдіяльності, а також репродукцією як засобом соціального захисту та трансляції знань і досвіду в поколіннях.

У вимірі цивілізаційного розвитку соціальні потреби (насамперед, в організації колективного життя, самостверженні й здійсненні лідерських функцій, пізнанні, самодіяльності та самореалізації) визнають вищими цілями життєдіяльності спільноти, що формують основні її цінності, тобто абстрактні ідеї, які втілюють суспільні ідеали і є завдяки цьому еталоном належного [5, с. 379–380]. Соціальні цінності є поширеними та визнаними в суспільстві чи соціальній групі переконаннями щодо цілей, яких потрібно досягти, та шляхів і засобів їх реалізації [6, с. 112], а отже, основою формування і регулятивної функції ціннісних орієнтацій особистості, становлення яких є невід'ємною складовою усіх аспектів соціалізації людини. Ієрархія суспільних і групових цінностей (серед їх основних категорій слід назвати теоретичні, економічні, політичні, правові, моральні, соціальні, естетичні, релігійні) визначає ієрархію ціннісних орієнтацій особистості та значною мірою впливає на історичний шлях соціуму, оскільки на основі своїх цінностей та ціннісних орієнтацій суспільство, держава, нація, певна соціальна група розробляють систему норм поведінки суб'єктів цих спільнот як вимог, обов'язкових для виконання задля упорядкування життя соціуму, його ефективного функціонування, налагодження необхідної взаємодії його членів [7, с. 14, 18, 110]. Соціальні норми, продуковані державою як суспільним інститутом загалом та органами влади зокрема, представлені конституціями, законами, державними галузевими, будівельними, санітарними нормами й нормативами, інструкціями тощо.

У вказаному контексті розвиток суспільства, його функціональної і територіальної організації (зокрема, щодо сукупності систем життєзабезпечення, серед яких слід назвати соціальну інфраструктуру) доцільно розглядати як історію формування кола потреб людини, факторів, умов і механізмів їх задоволення разом з динамікою позицій соціальних суб'єктів щодо необхідного для споживання обсягу життєвих благ. Спектр первинних і похідних потреб індивідів та соціальних груп, які формують суспільство, значною мірою несучи в собі ознаки психічних структур і властивостей цих суб'єктів, суттєво впливає на архітектуру, цілі та організаційно-економічні механізми функціонування соціуму та держави (тобто інституту, утвореного на засадах угоди певної територіальної спільноти щодо прийнятних форм відносин і взаємодії усіх її груп та верств).

З огляду на потреби власної безпеки територіальна спільнота, держава, суспільство загалом повинні регулювати процес формування та ієрархізації потреб як їх пересічного члена, так і соціальних груп, що відбувається в процесі виховання, освіти, трудової діяльності, спілкування і творчості у певному культурному й соціальному оточенні з набуттям індивідуального життєвого досвіду та усвідомленням суспільно-історичних фактів і закономірностей. Орієнтир на суспільно-політичну стабільність і сталість розвитку передбачає нормування і контроль процесу задоволення відповідних потреб у встановлених суспільно необхідних обсягах.

Походження та еволюція потреб людини і соціуму (як вищого рівня самоорганізації життєдіяльності населення на певній території на засадах спільноти популяційного походження, а також об'єднання емоційним, мовно-комунікаційним, діяльнісним,

правовим та духовно-містичним типами взаємодій [8, с. 10]) знайшли відображення в низці моделей їх класифікації, що, попри відмінності у вихідних принципах побудови та рівні генералізації, є цілком узгоджуваними та взаємопов'язаними через принцип трансформації первинних у розмаїття квазіпотреб [1–4; 9–10]. Найвідомішими з них є розроблені А. Маслоу ієрархії потреб, що визначають їх основні шаблі (фізіологічні, або органічні, потреби; потреби в безпеці, у приналежності й любові, повазі та пошані; пізнавальні, естетичні потреби; потреби в самоактуалізації) та базові умови досягнення людиною добробуту, ґрунтуючись на ідеях щодо послідовності розвитку мотивацій, а також неможливості виявлення та реалізації вищих потреб в умовах завчасного незадоволення їх найбільш примітивних (тобто найбільш нагальних для організації середовища життєдіяльності та забезпечення особистої і колективної безпеки) видів. Як прихильник теорії суспільного добробуту А. Маслоу вважав головним його показником якість життя, розташувавши потреби, пов'язані із соціальною захищеністю громадян, а отже, фундаментальні щодо суспільного добробуту, тобто потреби в безпеці, приналежності, повазі, на середніх рівнях ієрархії. Серед визнаних світовою наукою авторів моделей класифікації потреб слід також відзначити такі.

1) Модель Ф. Герцберга. Двофакторна модель потреб як мотиваторів суспільної діяльності, згрупованих за чинниками: а) середовища життєдіяльності (або гігієнічними), серед яких виробниче середовище, зокрема, характеризують політика організації та її втілення адміністрацією, умови праці, заробітна плата, мікроклімат у колективі або відповідні міжособові службові та приватні стосунки, рівень безпосереднього контролю за роботою; б) мотивацій у характері та змісті діяльності, серед яких слід назвати успіх, кар'єру, визнання та схвалення результатів роботи, ступінь делегування повноважень і відповідальності, можливості творчого та професійного зростання.

2) Модель Д. МакКлеланда. Модель трьох «набутих» потреб, а саме влади, досягнення успіху та причетності, де зроблено наголос на потребах вищих рівнів, оскільки з розвитком суспільства, на думку дослідника, повне або часткове задоволення потреб нижчих рівнів стає дедалі доступнішим. При цьому потреба влади визначається як бажання впливати на інших людей з конкретною метою, контролювати і визначати їх поведінку, брати на себе відповідальність; потреба досягнення успіху задовольняється в процесі якомога успішного виконання роботи будь-якої складності та ефективного вирішення проблем, що передбачає участь у таких ситуаціях, відповідальність за прийняття рішень та прагнення належної винагороди за позитивні результати; потреба у причетності реалізується у соціальній взаємодії та спілкуванні, через суспільну активність, дружні стосунки та сприятливість мікроклімату інших неформальних відносин, а також через прагнення до влади на різних організаційних рівнях.

3) Модель К. Альдерфера. ERG-модель, або триврівнева ієрархічна модель потреб, згрупованих згідно з критерієм зменшення їх конкретності за категоріями існування (потреби фізичного здоров'я та добробуту), взаємозв'язків (потреби у задовільних стосунках з іншими людьми), зростання (потреби в розвитку внутрішнього потенціалу особистості, персонального росту та підвищення компетентності). На думку низки дослідників, ця модель потреб найповніше враховує різноманітність індивідуальних характеристик, культурних відмінностей, особливостей виховання та освіти соціальних груп, а також специфіку національних менталітетів в аспекті градації потреб за пріоритетами.

Поряд з актуалізацією потреб вищого рівня у процесі якнайповнішого задоволення нижчих їх видів розглянуті моделі класифікації соціальних потреб дають змогу зробити такі висновки.

1) Цілковите задоволення потреб нижчого рівня, пов'язаних з різноманітними аспектами організації побуту та забезпечення безпеки життєдіяльності, не є виключною умовою для формування і задоволення потреб вищого рівня, а саме потреб в інтелектуальному й духовному розвитку, самореалізації.

2) Система потреб людини в соціумі формується і реалізується у невідривній єдності та послідовності, в нео- та постіндустріальних суспільствах не відповідаючи на індивідуальному та колективному (груповому) рівнях фіксованій в схемах ієрархії та допускаючи можливість існування кількох домінуючих потреб.

3) Актуалізація певних потреб у процесі задоволення їх спектру може здійснюватись не лише згідно з прийнятою в суспільстві певній соціальній групі або родині ієрархічною послідовністю, але й залежно від динаміки техніко-технологічних умов життєдіяльності, матеріальних можливостей та морально-етичних настанов індивіда щодо градації і задоволення потреб.

4) За наявності в суспільстві об'єктивних чи суб'єктивних перешкод для задоволення потреб вищого рівня посилюється вплив на ціннісні орієнтири, життєдіяльність і розвиток індивіда потреб нижчих рівнів. До об'єктивних насамперед належать перешкоди, генеровані суспільним устроєм з ознаками поглиблення майнового розшарування і становлення кастового суспільства, якому властиві низький рівень оплати праці та низка обмежень у забезпеченні вертикальної соціальної мобільності населення і територіальної мобільності легально зайнятих, внаслідок чого працюючі та члени їх сімей, зокрема, не можуть повноцінно задовольняти потреби в конкурентоздатній освіті, підвищенні кваліфікації і перепідготовці, кар'єрному рості; техніко-технологічними особливостями розвитку країн у періоди суспільно-економічної нестабільності, ресурсних криз, природних катаклізмів тощо. Суб'єктивними є перешкоди, пов'язані з психологічними особливостями, а також морально-етичними успадкованими і сприйнятими настановами індивідів та соціальних груп незалежно від рівня матеріального добробуту, що спричиняють їх споживацькі настрої, зниження потреб, люмпенізацію та антисоціальну маргіналізацію, а отже, деградацію потенціалу сталого розвитку соціуму у форматі чинного суспільно-політичного устрою.

Розглянуті вище закономірності походження та еволюції потреб індивіда та суспільства загалом, а також підходи до їх класифікації можна узагальнити в ієрархічній моделі, що включає такі види потреб, розташовані в порядку посилення їх значущості в процесі еволюційно-історичного розвитку людини і соціуму:

- фізіологічні й матеріально-побутові потреби (у їжі, питній воді, житлі, довіллі прийнятної якості, задоволенні інших фізіологічних і побутових потреб, зокрема потреб щодо продовження роду та організації бажаного способу життя);
- потреба в безпеці (у відчутті захищеності індивіда та спільнот за його приналежністю, у прогнозованості особове значущих сфер і напрямів життєдіяльності, в здоров'ї);
- потреба в здобутті та ствердженні статусу в спільноті (в особистому залученні до соціуму та певних спільнот у його складі, в адекватному сприйнятті оточуючими, зокрема в сімейних стосунках, кар'єрі, лідерстві);
- потреба у визнанні (у досягненні успіху й компетентності, у схваленні та пошані);

– пізнавальні потреби (у знаннях і вміннях, в дослідженні, усвідомленні та розумінні, в накопиченні та аналізі досвіду);

– морально-релігійні та естетичні потреби (у гармонізації особистості, спільноти та довкілля, зокрема в аспектах організації умов і способу життя);

– потреба в самореалізації та самоактуалізації (у якнайповнішій реалізації та усвідомленні стимулів саморозвитку внутрішнього творчого, професійного та духовного потенціалу особистості, в усвідомленні соціальної відповідальності).

З огляду на ієрархію та зміст сукупності соціальних потреб людини, соціальних груп і суспільства загалом у суспільно-економічному контексті серед них доцільно виокремити:

– за функціональним призначенням щодо облаштування життєдіяльності та реалізації системи цінностей – матеріально-побутові й соціально-культурні;

– згідно з історично опрацьованими механізмами задоволення потреб – суспільні (в їх складі виділяються загальносуспільні та суспільно необхідні, що формуються і реалізуються на загальнодержавному, колективному та індивідуальному рівнях), а також приватні;

– за нагальністю для індивіда та соціальних груп – повсякденні, періодичні та епізодичні (це сформувало класифікацію споживчих товарів і послуг із зазначеною частотою попиту, територіальну організацію відповідної економічної діяльності та інфраструктури).

Основними факторами розвитку та актуалізації соціальних потреб є такі:

– науково-технологічні (особливості перш за все на рівні країн, науково-технічного прогресу, динаміки інноваційних циклів та техніко-технологічних укладів) [16–19];

– цільові та результативні параметри розвитку макросоціальної системи (особливості та динаміка характеристик соціальної диференціації, зокрема розшарування за майновими ознаками, рівнем та співвідношенням грошових і сукупних доходів, обсягами споживання суспільно необхідних матеріально-побутових і соціально-культурних товарів і послуг; рівня освіти; соціальної і трудової мобільності населення в регіональному розрізі; зміст та еволюція підходів до визначення обсягів і структури держзамовлення на підготовку робітників і спеціалістів, рівня оплати праці, пільг та соціальних допомог, до оподаткування трудових і рентних доходів, надання первинної та спеціалізованої медичної допомоги, забезпечення житлом низько- і середньодохідних верств, організації доступу до джерел інформації, духовних та історико-культурних надбань) [11–15];

– культурно-ідеологічні (спосіб життя соціальних груп і верств, успадковані та сприйняті родинні, суспільні й релігійні настанови гідної суспільно-економічної та побутової активності, зміст ідеологій загальнонаціональної та етнічної самоідентифікації населення в аспектах толерантного ставлення до представників інших народів, культур і релігій, можливостей та засобів асиміляції в суспільстві, зокрема прийнятних видів і механізмів економічної діяльності та співпраці).

В умовах глобалізації суспільно-економічних процесів функціонування країн і національних господарств, які перебувають на неоіндустріальній стадії розвитку (зокрема, перехідних економік), до основних тенденцій еволюції соціальних потреб слід віднести такі.

1) В цивілізаційному та суспільствоформуючому аспектах:

– визнання рівності прав людей на фізичний, інтелектуальний, духовний розвиток та суспільно корисну самореалізацію, а також низки основоположних свобод особистості, що передба-

чає створення можливостей для досягнення кожним індивідом вершини піраміди потреб за обов'язкової умови якнайповнішого задоволення їх базових видів у матеріально-побутовому облаштуванні та забезпеченні середовища життєдіяльності;

- глобалізація процесів розвитку, змістового наповнення та ієрархізації потреб у межах країн, їх політичних, та економічних угруповань, а також у світовому масштабі водночас з індивідуалізацією потреб (насамперед, вищих) на особистісному рівні.

2) В суспільно-політичному та організаційно-економічному аспектах:

- конституційне визнання зобов'язань держави щодо їх задоволення в так званому суспільно необхідному обсязі, змістове формування та унормування відповідних гарантій, що передбачає, зокрема, нормативно-правове й цільове фінансове забезпечення (зокрема, стандартизацію і контроль) діяльності з виробництва товарів і послуг, а також із розвитку та удосконалення територіальної організації інфраструктури, призначених для виконання цих зобов'язань;

- реалізація ідеологій наповнення потреб вищих рівнів (пізнавальних, у досягненні професійної компетентності й соціального статусу, задоволеності параметрами особистісної реалізації) спільнотоконсолідуєчим та солідаризуючим змістом, похідними чого є підтримання суспільно-політичної стабільності й національної безпеки, формування солідарних систем соціального забезпечення, створення потенціалу саморозвитку територіальних громад, соціально відповідальна орієнтація бізнесу.

3) У виробничо-технологічному аспекті:

- орієнтація на індустріальні технології задоволення потреб водночас з переходом від масового до індивідуалізованого споживання відповідних товарів і послуг, організованого завдяки маркетингу їх ринків (як невід'ємному елементу адресності державного соціального забезпечення та прибутковості підприємницької діяльності), розвитку інтерактивних форм задоволення потреб (зокрема, торгівлі за каталогами, електронної та виїзної, дистанційних послуг навчання і медичного консультування);

- соціально свідомо оптимізація та редукція матеріально-побутових потреб в інтересах зниження ресурсо- та енергоємності економіки, пом'якшення негативного антропогенного впливу на довкілля.

Висновки. З огляду на основні фактори, закономірності та загальноцивілізаційні тенденції формування, легітимізації і задоволення соціальних потреб політика України у сфері підвищення ефективності капіталізації складових соціально-гуманітарного потенціалу має ґрунтуватися на системі заходів з удосконалення соціального забезпечення і захисту населення водночас зі стимулюванням інноваційної активності суб'єктів господарювання в ланках соціального призначення. Насамперед це передбачає:

- доопрацювання та впровадження на галузевому і територіальному рівні Державного класифікатора соціальних стандартів і нормативів, зокрема в частині їх диференціації за соціально-демографічними ознаками і територіальними коефіцієнтами, що зумовлюються відмінностями регіонів і систем розселення за попитом та ступенем задоволення суспільно необхідних потреб;

- розробку й виконання змістових і часових індикаторів та орієнтирів реалізації зазначених соціальних стандартів (показників рівня і якості життя, територіальних і міжрегіональних відмінностей, раннього попередження несприятливих соціально-економічних тенденцій), обґрунтованих з огляду на можливості їх фінансування бюджетними, суспільними солідарними і приватними ресурсами;

- подальшу реалізацію Державного класифікатора соціальних стандартів і нормативів у нормативно-правовому і ресурсному (фінансовому, матеріально-технічному, кадровому) забезпеченні процесів надання територіальним громадам суспільно необхідних послуг;

- унормування обсягів та процедур захисту і наповнення за рахунок місцевих податків та зборів статей видатків місцевих бюджетів, що фінансують надання населенню суспільно необхідних послуг, споживання яких оптимізує базові умови життєдіяльності, а також стартові транзакційні витрати на здобуття конкурентоспроможної освіти і професії;

- реалізацію законодавчих основ формування і розвитку інноваційних форм просторової організації соціальної інфраструктури, покликаних забезпечити економне витрачання обмежених ресурсів бюджету водночас зі збереженням прийнятної доступності послуг соціального призначення (госпітальних округів і територіальних медичних об'єднань як форм організації, відповідно, спеціалізованої та амбулаторно-поліклінічної допомоги; освітніх округів; базової мережі закладів культури); формуючись у специфічних місцевих умовах, ці структури інтегрують опорні заклади з функцією ресурсних і методичних центрів та керовану периферію в зоні нормативної часової і транспортної доступності, що користується відповідними послугами;

- поживлення процесів поширення поліфункціональних культурно-освітніх закладів (навчально-виховних комплексів, інтегрованих шкіл-бібліотек, клубів-бібліотек, клубів-фізкультурно-спортивних комплексів тощо) як засіб збереження мережі інфраструктури освіти, культури і мистецтв, фізкультури і спорту, доукомплектування її штатів та забезпечення нормативної доступності в системах розселення;

- удосконалення страхових і фінансово-кредитних механізмів задоволення суспільно необхідних потреб населення в житлі, освіті, охороні здоров'я, страхуванні спектру ризиків життєдіяльності (в межах програм і проектів пільгового та іпотечного кредитування будівництва і ремонту житла для фізичних осіб; адресного надання освітніх ваучерів і кредитів, зокрема таких, що підлягають частковому відшкодуванню; становлення системи загальнообов'язкового медичного страхування, оптимізації доступу населення до послуг закладів, де діють лікарняні каси, а також залучених до програм добровільного медичного страхування тощо);

- становлення бюджетно-страхової моделі суспільної охорони здоров'я, що забезпечить нарощування ресурсної бази цієї ланки за рахунок збереження досягнутого рівня її бюджетного фінансування водночас з впровадженням ефективних схем накопичення і витрачання коштів за програмами загальнообов'язкового медичного страхування;

- удосконалення механізмів акумуляції та контролю за витрачанням страхових виплат на загальнообов'язкове медичне страхування непрацюючого населення (осіб у віці, молодшому за працездатний; непрацюючих осіб з обмеженими функціональними можливостями; осіб у віці, старшому за працездатний, на пенсії);

- розвиток у сфері послуг (зокрема, в обслуговуванні побутових і супутніх потреб закладів соціального призначення) приватно-державного партнерства;

- розвиток міжгалузевої інноваційної інфраструктури та кластерів сфери послуг (зокрема, за спеціалізаціями організації дозвілля, рекреаційно-оздоровчого і туристичного обслуговування населення; лікувально-профілактичного та реабілітаційно-оздоровчого обслуговування населення; побутового

обслуговування населення; обслуговування платоспроможного попиту населення на послуги освіти; науково-інформаційного та рекрутингового обслуговування виробничої діяльності; інституційного, правового та фінансового обслуговування виробничої діяльності; матеріально-технічного і побутового обслуговування виробничої діяльності; обслуговування ділового туризму та корпоративної рекреаційно-оздоровчої діяльності), зокрема, з метою інтеграції відповідних структур у регіональні спеціальні економічні зони різного профілю;

– реалізацію програм повномасштабного охоплення районів обласних адміністративно-територіальних утворень і міст мережею підприємств комунального сервісу різних форм власності (зокрема, створених на основі житлово-експлуатаційних організацій), налагодження їх прозорої конкуренції на ринку послуг та взаємодії із представниками замовників, а саме юридичними та фізичними особами, що є власниками і користувачами житлового і громадського фонду;

– подальше впровадження ефективних у ринкових умовах форм самоорганізації власників і користувачів жилих і нежилых приміщень, представлених, зокрема, об'єднаннями співвласників багатоквартирних будинків і садибної забудови та їх асоціаціями; сприяння ОСББ та їх асоціаціям у доступі до методичних послуг та фінансово-кредитних ресурсів технічної допомоги у сфері модернізації ЖКГ;

– реалізацію програм кластерного розвитку територій санаторно-курортного оздоровлення та спеціалізованого туризму (сільського, екологічного, спортивного, медичного тощо);

– визначення джерел рентоутворення в ланках соціального призначення, а також механізмів їх диференційованого оподаткування та передачі частини рентних платежів до бюджетів за місцем розташування відповідних ресурсів і виробництв.

Висвітлені організаційно-економічні зрушення у формуванні та функціонуванні соціальної сфери України та її інфраструктури на рівні систем розселення й окремих територіальних громад сприятимуть усиленню ресурсного забезпечення та створенню умов для послідовного поліпшення якості життя, а також реалізації продуктивного потенціалу населення на тривалу перспективу.

Література:

1. Храмов В.О. Основи управління персоналом / В.О. Храмов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://polka-knig.com.ua/article.php?book=61&article=5893>.
2. Теорія суспільного добробуту та соціально-ринкової економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=488387>.
3. Окландер М.А. Поведінка споживача / М.А. Окландер, І.О. Жарська. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 208 с.
4. Теорії мотивації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://libr.org.ua/book/82/2452.html>.
5. Сидорчук О.В. Особливості формування та перспективи відродження соціального капіталу / О.В. Сидорчук, І.М. Козак // Ефективність державного управління. – 2008. – Вип. 16/17. – С. 377–388.
6. Павліченко П.П. Соціологія / П.П. Павліченко, Д.А. Литвиненко. – К. : Лібра, 2002. – 254 с.
7. Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи / [Т.В. Щокін, М.С. Попович, М.С. Кармазіна та ін.]. – К. : МАУП, 2000. – 384 с.
8. Боронов А.О. О понятиях «общество» и «социальное» / А.О. Боронов, П.И. Смирнов // СОЦИС. – 2003. – № 8. – С. 3–11.
9. Гордей О.Д. Моделі державного регулювання добробуту населення / О.Д. Гордей // Фінанси України. – 2003. – № 11. – С. 51–57.
10. Політична економія / [Г.А. Оганя, В.О. Паламарчук, А.П. Румянцев та ін.]. – К. : МАУП, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fingal.com.ua/content/view/482/39/1/4>.

11. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні / О.В. Макарова. – К. : ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України, 2015. – 244 с.
12. Мельничук Л.М. Теоретичні засади формування механізмів державного управління соціальним розвитком регіонів / Л.М. Мельничук // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 18. – С. 98–102.
13. Міщенко Д.А. Удосконалення фінансування соціальної інфраструктури в Україні / Д.А. Міщенко, Л.О. Міщенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 22. – С. 13–16.
14. Надрага В.І. Управління соціальними ризиками: сутність та механізми / В.І. Надрага // Проблеми системного підходу в економіці. – 2016. – Вип. 2 (56). – С. 71–79.
15. Скриньковський Р.М. Соціально-економічна стратегія держави на засадах гарантування соціальної безпеки: механізм формування та проблеми реалізації / Р.М. Скриньковський // Ефективна економіка. – 2015. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3896>.
16. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях / [М.В. Гельвановский, В.П. Жуковская, И.Н. Трофимова] // Российский экономический журнал. – 1998. – № 3. – С. 67–77.
17. Яковец Ю.В. Рента, антирента, квазирента в глобально-цивилизационном измерении / Ю.В. Яковец. – М. : Академкнига, 2003. – 240 с.
18. Лаврентьева И.В. Комплексный анализ эффективности репродукционного процесса в регионе / И.В. Лаврентьева // Региональная экономика: теория и практика. – 2005. – № 7. – С. 26–32.
19. Шумська С.С. Національний капітал України: оцінки й тенденції / С.С. Шумська // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 4. – С. 23–37.

Богущ Л.Г. Социальные потребности в условиях переходной экономики: закономерности и особенности формирования, реализации, развития

Аннотация. В статье предложена усовершенствованная трактовка термина «социальные потребности», обоснована их структура, выявлены закономерности и факторы формирования, развития и реализации в процессе эволюции технико-технологической базы производства и изменения технологических укладов экономики. Определены приоритетные направления государственной политики в сфере оптимизации среды жизнедеятельности, способной обеспечить надлежащее воспроизводство и стимулировать продуктивную реализацию человеческого и прочих составляющих социально-гуманитарного потенциала Украины.

Ключевые слова: социальные потребности, государство благосостояния, макросоциальная система, социальная политика, переходная экономика, капитализация социально-гуманитарного потенциала.

Bogush L.G. Social needs in a transitive economy: patterns and peculiarities of formation, realization, development

Summary. The article improves the interpretation of the term “social needs”, substantiates their structure, reveals the patterns and factors of formation, development and implementation of social needs in the process of evolution of the technical and technological production basis and changes in economy’ technological modes. The priority directions of the state policy in optimizing the living environment, capable to ensure adequate reproduction and to stimulate the productive realization of human and other components of the Ukrainian socio-humanitarian potential, are determined.

Keywords: social needs, welfare state, macro-social system, social policy, transitive economy, capitalization of the socio-humanitarian potential.